

Andrzej Chodubski

Uniwersytet Gdański
Wydział Nauk Społecznych
Instytut Politologii

Autorytaryzm w przestrzeni współczesnego życia politycznego

Abstract: Authoritarianism in the Space of Contemporary Political Life

The following study shows that authoritarianism is a type of social and political system, in which an authoritarian leader plays a particular role and society is generated into the space of obedience and passivity. The authoritarian leaders are characterized by peculiar personalities: they are domineering, repressive, eager for obedience, recognition and respect in institutionalized forms. Authoritarianism reveals itself in the realities of globalization processes, in which broad social circles are not able to adjust the pace of cultural transitions. Currently authoritarianism is oriented towards the criticism of democratic model of wielding power; it reveals the links of procedural weakness and its replacement by authoritarian power.

Keywords: political thoughts, authoritarianism, leadership, globalization, policy

Podejmując próby definiowania świata w kontekście dalszego rozwoju ludzkości, zauważa się wielką siłę globalizacji, która radykalnie zmienia całokształt życia kulturowo-cywilizacyjnego¹. Powoduje ona głębokie przemiany w życiu politycznym, a w tym w jego instytucjonalizacji. Ujawnia się kryzys tradycyjnych podmiotów życia politycznego, a w jego ramach —

¹ A. TOFFLER: *Trzecia fala*. Przeł. E. WOYDYŁŁO. Warszawa 1989; A. KING, B. SCHNEIDER: *Pierwsza rewolucja globalna*. Przeł. W. i S. RĄCZKOWSCY. Warszawa 1992; J. NAISBITT: *Megatrendy*. Przeł. P. KWIATKOWSKI. Warszawa 1997; E. POLAK: *Przemiany cywilizacji współczesnej w sferze kultury materialnej*. Gdańsk 1996; W. ANIOL: *Paradoksy globalizacji*. Warszawa 2002; C. MOJSIEWICZ: *Świat w którym żyjemy*. Poznań 2003; A. CHODUBSKI: *Globalization — Politics — Education*. „Polish Political Science Yearbook” 2013, Vol. 42, s. 7—20.

funkcjonowania parlamentów, rządów, partii politycznych, organizacji politycznych; zmienia się rola mediów w życiu kulturowym.

Globalizacja przeobraża ład ustrojowy państw oraz systemów politycznych, przez które zwykle się rozumieć ogół organów państwowych, partii politycznych oraz organizacji i grup społecznych — formalnych i nieformalnych — uczestniczących w działaniach politycznych w ramach danego państwa oraz ogółu generalnych zasad i norm, regulujących wzajemne stosunki między nimi².

W klasyfikowaniu współczesnych systemów politycznych wyodrębnia się zwykle: 1) demokratyczne i 2) niedemokratyczne, w których wskazuje się a) autorytarne i b) totalitarne³. Istota systemu autorytarnego zawiera się w tworzeniu silnej władzy wykonawczej, wspieranej przez autorytet polityczny oraz konieczność bezwzględnego podporządkowania się obywateli decyzjom organów państwowych. Autorytet jest cechą przypisaną instytucjom władzy oraz osobom ją sprawującym.

Z punktu widzenia psychologii społecznej przyjmuje się, że osobowość autorytarną tworzą takie cechy, jak: 1) konwencjonalizm, tj. ścisłe przestrzeganie umownych wartości ludzi sytuujących się w tzw. średniości społecznej, 2) autorytarna podległość, bezkrytyczny stosunek do autorytetów własnej grupy, 3) autorytarna agresywność w stosunku do tych, którzy naruszają konwencjonalne normy, 4) autorytarna opozycja wobec tego, co sukcesywne, wypływające z wyobraźni, miękkie, 5) wiara w przesady i myślenie za pomocą stereotypów, wiara w mistyczne zdeterminowanie własnego losu, 6) kult siły i twardości, przesadna koncentracja uwagi na różnicach między panowaniem i podporządkowaniem, siłą i słabością, przewodzeniem i podległością, 7) destruktywność, cynizm, uogólniona wrogość i niechęć do ludzi, 8) projekcja własnych wyobrażeń o świecie zewnętrznym, o którym się sądzi, że jest pełen nieprzewidywalnych i groźnych rzeczy, 9) przesadne koncentrowanie uwagi na sferze zmysłowej ludzi⁴.

W interpretacji psychoanalitycznej rządu władzy jednostek autorytarnych nie wypływa z siły, lecz z ich słabości. W życiu politycznym ujawniają się one jako: a) bezkrytyczne wobec określonych autorytetów; autorytarnie im podporządkowujące się, gotowe do uzależnienia się od jakiejś siły wyższej, która może występować na przykład w postaci wodza bądź Boga, b) radykalne odrzucanie koncepcji równości, uznawanie, że świat składa się z ludzi obdarzonych siłą, jak też jej pozbawionych; z ludzi posiadających władzę, którym należy się szacunek i podziw, oraz ludzi nieposiadających władzy,

² M. PODOLAK, M. ŻMIGRODZKI: *System polityczny i jego klasyfikacje*. W: *Współczesne systemy polityczne*. Red. M. ŻMIGRODZKI, B. DZIEMIDOK-OLSZEWSKA. Warszawa 2007, s. 12.

³ W. ŻEBROWSKI: *Współczesne systemy polityczne. Zarys teorii i praktyka w wybranych państwach świata*. Olsztyn 2007, s. 25—50.

⁴ J.J. WIATR: *Socjologia polityki*. Warszawa 1999, s. 216—217.

którzy sytuują się w przestrzeni pogardy, c) myślenie za pomocą stereotypów, postępowanie emocjonalne, odrzucanie zachowań i działań wysoko racjonalnych, wiara w przesady, uleganie mistycyzmowi, d) kult siły, twardości postaw, zachowań; eksponowanie dychotomii: panowanie — podporządkowanie, e) projekcja własnych wizji na świat zewnętrzny, postrzeganie go jako chaosu, któremu należy się przeciwstawić, f) destruktywność, cynizm, niechęć do otaczającej rzeczywistości politycznej — bunt wobec władzy.

Zwykle jednostki autorytarne ulegają fikcji w przestrzeni społeczno-politycznej, na przykład charakterystyczna jest identyfikacja z sytuacjami, zdarzeniami, w których dana jednostka nie uczestniczyła, czy też przypisywanie sobie cech, których jednostka nie posiada. Częstym zjawiskiem osobowości autorytarnej jest uprawianie projekcji, tj. przenoszenie własnych cech negatywnych na oponentów. Ujawniają one też reakcje upozorowane, czyli ukrywają prawdziwe motywy działania, a przypisują sobie pożądane społecznie wizje siebie samych. Jednostki autorytarne cechuje nierzadko substytucja wyrażająca się w sublimacji bądź kompensacji. Zjawiska te polegają na świadomym minimalizowaniu potrzeb, aspiracji i dążeń, których dana jednostka nie jest w stanie zrealizować czy osiągnąć, bądź świadomym odwracaniu od nich uwagi, a koncentrowaniu się na innej sferze aktywności, na przykład niespełnienie się polityczne rekompensowane bywa w różnych postaciach twórczości artystycznej. Niezaspokojenie w sferze fikcji rozbudza u osobowości autorytarnej sferę marzeń, dlatego jednostki tego typu określa się mianem wielkich marzycieli⁵.

Zauważa się, że jednostka o charakterze autorytarnym nie uznaje egalitaryzmu, wewnątrzno-zewnętrzny imperatyw nakazuje jej stosowanie ciągłego podziału, prowadzącego w końcu do postaw bliskich segregacji i do dyskryminowania innego człowieka. W życiu kulturowym ujawnia się syndrom osobowości autorytarnej. Tworzą go takie elementy, jak: konwencjonalizm, mocne przywiązanie do drobnomieszczańskiego systemu wartości, autorytatywna podległość; brak krytycyzmu wobec wyidealizowanych autorytetów własnej grupy społecznej, agresywne wyszukiwanie autorytetu, tendencja do wyszukiwania ludzi naruszających wartości i konwencje, myślenie stereotypami, dążenie do siły i brutalności, destruktywność i cynizm⁶.

Według ustaleń psychologii społecznej, osobowość autorytarna charakteryzuje się sztywnością poglądów, nie toleruje słabości (ani u siebie, ani u innych), przejawia silną skłonność do karania, jest podejrzliwa, a też ma duży respekt dla władzy. Na syndrom autorytaryzmu składają się takie elementy, jak dominacja i podporządkowanie, siła i słabość, bezkrytyczne

⁵ A. CHODUBSKI: *Jednostka, naród, państwo*. W: *Wprowadzenie do nauki o państwie i polityce*. Red. B. SZMULIK, M. ŻMIGRODZKI. Lublin 2002, s. 138—139.

⁶ F. RYSZKA. *Państwo stanu wyjątkowego*. Wrocław 1974, s. 101.

posłuszeństwo, szacunek dla osób silniejszych i posiadających władzę, dogmatyzm i stereotyp, nietolerancja wobec „obcych”, konwencjonalizm, konformizm, imitacjonizm, nieelastyczność, uniformizm, punitywizm, mitologizm⁷. W analizie genezy autorytaryzmu zwraca się uwagę na wpływ rodziców, tj. siłę „kastrującej matki” i „karzącego ojca”, manipulujących miłością, represją i akceptacją.

Pojęcie autorytaryzmu jest często odnoszone do ideologii politycznej. Definiuje się rzeczywistość polityczną zorientowaną na kształtowanie bezwzględnego posłuszeństwa obywateli. Zauważa się, że autorytaryzm generują kryzysy ujawniające się w demokratycznym parlamentarzmie, zwłaszcza w opozycji do liberalnego modelu państwa. Ujawnia się on w odchodzeniu od urzeczywistnienia demokratycznych zasad w procesie decyzyjnym i dystrybucyjnym. W takiej sytuacji nośne stają się hasła o potrzebie funkcjonowania silnej władzy.

Pojęcia autorytaryzmu i totalitaryzmu są odczytywane w życiu politycznym pejoratywnie. Identyfikuje się je z brakiem swobód społecznych, żywiołowym militarystycznym, prześladowaniami, z osobą dyktatora, przez część społeczeństwa uwielbianego, a przez inną — nienawidzonego. Akceptuje się przy tym silną egzekutywę, antydemokratyzm, antyliberalizm, antyindywidualizm, monopartyjność, cenzurę, a w niektórych sferach życia terror. Autorytaryzm jako model sprawowania władzy ujawnił się w holistycznej postaci w XX wieku⁸.

Definiując autorytaryzm, uznaje się między innymi, że są to rządy niepodlegające kontroli społecznej, a zorientowane na wymuszanie bezwzględnego posłuchu wobec władzy; niezależnie od historycznych czy patologicznych deformacji ujawnia się w nich koncepcja niekontrolowanego przywództwa⁹.

Autorytaryzm jako system życia kulturowo-cywilizacyjnego charakteryzują dopełniające się zjawiska i wartości: psychologiczne (psychologia polityki i władzy), instytucjonalne, aksjologiczne. W kontekście tym władza autorytarna jest dyspozycją posłuszeństwa wobec hierarchicznych przełożonych. A w tym wyjątkowa jest autorytarna osobowość władzy — doświadczenie życia politycznego, poczucie wyjątkowości i nieomyślności, nietolerowanie wszelkich form sprzeciwu i krytyki. W wykonywaniu władzy (rządzeniu, administrowaniu) ujawnia się apodyktyczność wiążąca się ze stosowaniem kar. Władza skupia się w rękach jednej osoby (lub grupy osób) nieuwzględniającej w swym działaniu opinii publicznej. Ujawniają się w tym względzie formy sprawowania władzy państwowej jako między innymi despotyczne dyktatury jednowładztwa, totalitaryzmu, tyranii.

⁷ W. NOWAK: *Politologie struktur edukacyjnych. Wprowadzenie*. Bydgoszcz 2000, s. 69.

⁸ B. SZMULIK, M. ŻMIGRODZKI: *Autorytaryzm i totalitaryzm*. W: *Wprowadzenie do nauki o państwie...*, s. 119.

⁹ J. TUROWSKI: *Wielkie struktury społeczne*. Lublin 1994, s. 123.

W ugruntowywaniu autorytaryzmu ważną rolę odgrywa przestrzeń ideologiczna. Wskazuje się w niej na zasadność funkcjonowania rządów silnej ręki oraz na wzory, jak należy ją urzeczywistniać. W przestrzeni tej promuje się wartości ujawniające potrzebę sprawowania silnej, hierarchicznie zorganizowanej władzy, a w tym wskazywania kultu określonego przywódcy zorientowanego na absolutyzujący porządek życia kulturowo-cywilizacyjnego, a odrzucającego zasady demokracji, przeciwstawiającej się zasadom równości między ludźmi.

W objaśnianiu koncepcji autorytaryzmu wskazuje się też następujące elementy: 1) rząd jako reprezentacja państwa powinien cechować się autorytetem, 2) celem tego rządu jest ujednoczenie wielorakich interesów ludzkości, 3) autorytarne kierownictwo, wykonywane przez rząd, reprezentuje całe społeczeństwo, 4) autorytetem jest „uporządkowana władza”, a nie samowolne siły dyktatora, 5) system państwowy powinien być hierarchiczny, 6) poparcie społeczeństwa dla instytucji powinno wynikać z urzeczywistniania idei wolności. Uznaje się, że system autorytarny zorientowany jest na przewyższanie barier ujawniających się w życiu kulturowo-cywilizacyjnym.

Zauważa się, że autorytaryzm jako ideologia i model sprawowania władzy pojawił się w sytuacji radykalizacji życia politycznego, co ujawniło się na gruncie kryzysu (po I wojnie światowej). Szerokie kręgi społeczeństwa niezadowolone z położenia w powojennej rzeczywistości opowiadały się za przyjęciem rządów przez silną władzę, za modelem władzy *homo politicus* uznającym, że życie polityczne nie jest miejscem dla jednostek niepewnych siebie, dla ludzi, którzy nie mają wielkiej wiary we własne zdolności do skutecznego radzenia sobie z dalszym otoczeniem. Uczestnictwo w życiu politycznym wynika też z siły osobowości — zaufania do siebie, poczucia własnej kompetencji i dużych możliwości działania. Ważna jest także dyspozycyjność — zdolność do czynnego uczestnictwa w życiu politycznym mimo zmienności sytuacji politycznej, zdolność do odgrywania nowych ról społecznych i politycznych, nieidentyfikowanie się z doświadczeniem wcześniejszej aktywności politycznej, nierzadko projekcja tego doświadczenia na inne osoby. Posługiwanie się wybiórczą identyfikacją polityczną w celu uzyskania sławy, prestiżu, pożądanej reputacji. Są to też jednostki nienadążające za znakami przemian cywilizacyjnych, również tymi ujawniającymi się w sferze techniki (zwłaszcza przestrzeń komunikacji komputerowej), kultury oraz edukacji (prezentują w tym względzie zachowawczość). W postawach i zachowaniach jednostek autorytarnych ujawniają się silne napięcia psychiczne, nierzadko agresywne. W życiu politycznym forsują wąsko pojęte interesy własne, bez respektowania interesów innych ludzi i grup społecznych. W działaniu są to osoby nieustępliwe, ujawniające skrajne poglądy; są zwolennikami radykalnych rozwiązań, aprobują w życiu politycznym rozwiązania siłowe.

Autorytaryzm jest ideologią i modelem rządzenia państwem odrzucającym podstawowe instytucje i procedury wpisujące się w rzeczywistość demokratyczną¹⁰. Współcześnie główne siły rzeczywistość tę generujące to: postęp naukowo-techniczny, rozwiązania prawne zorientowane na uświadamianie wartości kształtującej się rzeczywistości informacyjnej, wśród których szczególne znaczenie mają: partycypatywność jednostek, synkretyzm życia kulturowego, formy rządów i rządzenia wynikające z predyspozycji i zainteresowań ludzi polityki, przy tym uznaje się wartość, że wolność obywatelska pozwala jednostce — rzecz jasna w granicach prawa — robić to co chce i mówić to co chce. Aczkolwiek zauważa się, że demokracja to ustrój najbardziej chwiejny, mimo że przysłonięty najbardziej wzniosłymi parawanami. Cechują go brak dyscypliny społecznej i respektu dla władzy, anarchia koncepcji rządzących i demokratyzacja. Wśród ludzi zręczny demagog nie ma trudności w zapanowaniu nad motłochem i tak historyczny rozwój nieomylnie prowadzi do tyranii¹¹.

Po II wojnie światowej rozwiązania ustrojowe określane mianem demokratycznych uznano za swoiste *panaceum* na wszystkie wyzwania kulturowo-cywilizacyjne. Powszechna stała się apoteoza demokracji. W klasyfikacji zaczęto wyróżniać: 1) pełne demokracje (przeprowadza się w nich wolne wybory, rozwinięty jest system prawa i ochrony wolności obywatelskich), 2) demokracje (odbywają się wybory, lecz zakres ich jest ograniczony, silną pozycję polityczną zajmuje wojsko; prawa obywatelskie urzeczywistniane są w stopniu ograniczonym), 3) demokracje z nazwy (ustroje autorytarne, totalitarne bez względu na charakter ich legitymizacji)¹².

Wraz z apoteozą demokracji ujawnia się jej krytyka. W ramach tej krytyki instytucje określa się w wąskim definiowaniu jako struktury organizacyjne, w których podejmuje się decyzje polityczne, marginalizuje się systemy wartości, zachowań, zależności, oddziaływań. W tym postrzeganiu przeprowadza się wybory¹³. Zasada większości stanowi zwykle legitymizację podejmowania decyzji politycznych.

Demokracja jest siłą, która generuje aktywne uczestnictwo obywateli w życiu politycznym jako współzawodnictwo w życiu kulturowo-cywilizacyjnym, jako przestrzeganie praw i wolności gwarantowanych każdej jednostce. Zauważa się przy tym, że demokracja jako metoda kształtowania życia politycznego jest silnie zdeterminowana poziomem rozwoju gospodarczego podmiotów międzynarodowych, ogólnokrajowych, regionalnych i lokalnych.

¹⁰ A. CHODUBSKI: *Granice demokracji: przeszłość i teraźniejszość*. W: *Demokracja bezpośrednia w samorządzie terytorialnym*. Red. M. MARCZEWSKA-RYTKO, S. MICHAŁOWSKI. Lublin 2012, s. 17—28.

¹¹ H. OLSZEWSKI: *Historia doktryn politycznych i prawnych*. Poznań 1986, s. 31—32.

¹² P. ŚPIEWAK: *Obietnice demokracji*. Warszawa 2004, s. 9—10.

¹³ A. ŻUKOWSKI: *Systemy wyborcze. Wprowadzenie*. Olsztyn 1997.

Zwykle nie są one duże pod względem zajmowanego terytorium i posiadają wyraźnie określoną infrastrukturę społeczną, będącą istotnym czynnikiem integracji danej społeczności w sferze życia zarówno kulturalnego (zwyczajów, obyczajów, edukacji, ochrony zdrowia, spektakli i wypoczynku), jak i gospodarczego¹⁴.

W ładzie demokratycznym prawnie zagwarantowana jest możliwość: 1) stymulowania aktywności politycznej obywateli, 2) powierzania stanowisk życia publicznego w drodze wyborów, 3) tworzenia szerokiej skali i zakresu instytucjonalizacji życia kulturowo-cywilizacyjnego, 4) prowadzenia kontroli obywatelskiej nad decyzjami politycznymi władz, 5) przestrzegania ładu konstytucyjnego i prawnego.

W autorytaryzmie poddaje się krytyce założenia ładu demokratycznego, a w tym zasady funkcjonowania podstawowych instytucji, na przykład parlamentu, i działanie narzędzi prawnych (rywalizacyjne wybory, partie polityczne, istnienie opozycji).

W systemie demokratycznym rywalizują o dostęp do władzy partie polityczne. Autorytaryzm odrzuca pluralizm oraz tolerancję; partie polityczne nie stanowią opozycji dla rządzących, nie przewiduje się wyborów rywalizacyjnych. W systemach demokratycznych władzę ustawodawczą sprawuje w państwie jedno- lub dwuizbowy parlament wybierany w wyborach bezpośrednich lub pośrednich. W systemie autorytarnym pierwszeństwo w rządzeniu państwem ma rząd. Obywatele podporządkowują się decyzjom organów państwowych. Sprawowanie władzy zorientowane jest na budowę szacunku i posłuszeństwa dla rządzących. Nie dopuszcza się w tej przestrzeni do ujawniania się opozycji. Kształtuje się pasywność społeczeństwa. Rząd powierza się jednostkom — autorytetom. Autorytet ten ugruntowany jest przez tradycyjne podmioty wyznaniowe i religijne cechujące się szczególnym stosunkiem do autorytetów. W rzeczywistości demokratycznej głowa państwa jest wyłaniana w wyborach bezpośrednich lub pośrednich, rząd jest odpowiedzialny przed parlamentem lub głową państwa podobnie jak terenowe organy władzy i administracji państwowej. Cechą charakterystyczną tego systemu jest kadencyjność i elekcyjność. Jego model ukształtował się w XIX wieku. Obecnie uznaje się, że jest on przestarzały wobec wyzwań współczesnej rzeczywistości kulturowo-cywilizacyjnej. Przede wszystkim zmieniły się powołanie i zadania partii politycznych. Zauważa się, że partie polityczne stawiają własne potrzeby przed interes państwa i społeczeństwa. Nie realizują zwykle obietnic wyborczych. W stabilnych systemach politycznych programy poszczególnych partii różnią się od siebie w niewielkim stopniu. Przy tym nie ujawniają się zainteresowania sprawami *stricto* poli-

¹⁴ A. CHODUBSKI: *Lokalizm pod ciśnieniem unifikacji świata*. „Pieniądze i Więź. Kwartalnik Naukowy” 2002, nr 1.

tycznymi. W programach partii politycznych zwraca uwagę zorientowanie na rozwiązywanie tzw. spraw drugorzędnych z punktu widzenia polityki społeczno-gospodarczej, jak na przykład kwestii genderyzmu, narkomanii, alkoholizmu. Kampanie wyborcze stają się areną pomówień, oskarżeń, zestawień, które rozstrzygają sądy. Autorytaryzm przeciwstawiając się urzędywistnianiu idei egalitaryzmu, neguje strategię i taktyki funkcjonowania współczesnych partii politycznych. Przywództwo partyjne zastępuje autorytetem lidera. W ślad za tym społeczeństwo traci zaufanie zarówno do partii politycznych, jak i do mechanizmów demokratycznych. Staje się bierne, obojętne, sceptyczne wobec wydarzeń życia politycznego oraz daje wyraz nieidentyfikowania się z zachodzącymi procesami politycznymi. Autorytaryzm neguje potrzebę proceduralnego legitymizowania władzy konkretnej jednostki czy grupy (np. w wyborach powszechnych). Prawomocność władzy wynika już z samego faktu jej posiadania i zdolności wymuszania posłuchu. Reżim autorytarny jest ukierunkowany na pełnienie funkcji aparatu władzy, a w tym też ograniczenia funkcjonowania tradycyjnych instytucji. Fundamentalną pozycję w reżimie autorytarnym zajmują: przywódca, jego najbliższe otoczenie oraz aparat represji, obejmujący zwłaszcza policję polityczną. Ważną rolę może odegrać również armia. Reżim autorytarny może odrzucić tradycyjne instytucje i procedury¹⁵.

W obliczu umacniania się autorytaryzmu obserwuje się absencję wyborczą, a o wyborze poszczególnych osób decydują często względy przypadkowe, w tym przypadkowi wyborcy (niezorientowani w rozumieniu zasad funkcjonowania instytucji politycznych, programów partii politycznych, ani też niezainteresowani obsadą personalną instytucji życia publicznego, zwykle sceptyczni wobec procesów zmian w życiu politycznym). W istotnym wymiarze postawy, zachowania, aspiracje i wartości kształtują środki masowego przekazu¹⁶. Również media kształtują wizerunek polityka. Ważniejszym elementem postrzegania ludzi polityki staje się umiejętne ujawnianie się w mediach niż kompetencje czy doświadczenie uczestnictwa w życiu publicznym. Uznaje się też, że „kto ma władzę, ten ma media”, ale też „kto ma media, ten ma władzę”. W kształtującej się cywilizacji informacyjnej, w tym też odchodzenia od tradycji i jej wartości kulturowych, generowany jest nowy obraz dziennikarza, człowieka mediów. To przede wszystkim człowiek młody, często dopiero studiujący, ujawniający wysokie aspiracje zorientowane na budowę nowej rzeczywistości kulturowo-cywilizacyjnej, na rozliczanie się z dziedzictwem przeszłości, nierzadko wykazujący gotowość funkcjonowania w roli śledczych, prokuratorów, sędziów, oraz skłonność do ferowania wyroków. Dziennikarze — również w naszym kraju — starają

¹⁵ *Leksykon politologii*. Red. A. ANTOSZEWSKI, R. HERBUT. Wrocław 1997, s. 28—29.

¹⁶ *Współczesne oblicza mediów*. Red. J. MARSZAŁEK-KAWA. Toruń 2011.

się budować kanon moralny. W rzeczywistości stają się tanim i dyspozycyjnym narzędziem w rękach swych mocodawców. Lekceważą bowiem prawdę o rzeczywistości i zastępują ideologię mocodawców tzw. poprawnością polityczną. Mając świadomość wagi triumfu młodości, młodzi dziennikarze stanowią siłę napędową kształtowania systemu politycznego.

W systemie autorytarnym zwraca się uwagę na wartości postmodernizmu¹⁷. Ich definiowanie zaczęło się pod koniec lat sześćdziesiątych XX wieku. W programie postmodernizmu nośne są hasła irracjonalizmu, wielości „prawd”, antyuniwersalności, antyinstytucjonalizmu, anyspołeczności, relatywizmu moralnego, konsumpcjonizmu. Władze autorytarne jako władze reżimu starają się wdrażać idee te w przestrzeni kształtowania nowego oblicza kulturowo-cywilizacyjnego państwa. Zauważalne jest tym samym zacieranie się granic między prawdą a fałszem, rzeczywistością a scenografią i spektaklem, informacją a dezinformacją, osobowością a wykreowanym wizerunkiem, pracą a wypoczynkiem, młodością a wiekiem dojrzałym i starością. Zanikają także granice między państwami, zacierają się różnice między kulturami, a także między władzą państwową a ponadnarodową.

Obserwuje się procesy uniwersalizacji, wartości tradycyjne zastępowane są postawami rynkowymi, komercyjnymi; moralność ustępuje skuteczności, empatia — asertywności, kompetencje — medialności, obywatele — konsumentom, demokracja partycypatywna — demokracji oligarchicznej, autorytarnej, komercyjnej, prestiżowej, stosunki społeczne — stosunkom rynkowym¹⁸.

Globalizacja obejmuje coraz większy obszar przestrzeni publicznej i prywatnej. Ludzie oceniani są przez pryzmat zachowań konsumpcyjnych. Korporacje skupiają w swoich rękach znaczną część władzy gospodarczej, politycznej oraz symbolicznej. Ujawnia się dążenie do algorytmizacji sfer życia człowieka, jego myślenia, zachowania relacji z innymi. Coraz więcej czasu ludzie spędzają w sztucznym, wykreowanym środowisku i nieautentycznych sytuacjach (cyberprzestrzeń, centra handlowe, parki rozrywki, wspólnoty komercyjne), w których obowiązują określone standardy zachowań i kody porozumiewania się.

W przestrzeni nowoczesnego świata uznaje się za ważną umiejętność odnoszenia sukcesów w niestabilnym, zatomizowanym środowisku społecznym, ujawnia się potrzeba radzenia sobie z krótkotrwałymi relacjami i z samym sobą w obliczu ciągle zmieniających się zadań, prac i miejsc pobytu; rozwijania zdolności i odkrywania nowych wobec ciągle zmieniającej się rzeczywistości, w której potencjalne możliwości są ważniejsze

¹⁷ E. WALEWANDER: *Postmodernizm a pedagogika katolicka*. Toruń 2015.

¹⁸ E. POLAK: *Globalizacja a różnicowanie społeczno-ekonomiczne*. Warszawa 2009, s. 233.

od minionych dokonań, konieczność szybkiego zapominania o przeszłości. Istotne dla pozycji społecznej jest nie tyle posiadanie na własność określonych dóbr, ale dostęp do nich oraz do miejsc, środowisk, sytuacji¹⁹.

Współczesne społeczeństwo określa się mianem przestrzeni kulturowej ryzyka, której cechami charakterystycznymi są: chwiejność warunków życia, niepewność przyszłości, utrata bezpieczeństwa, dezorientacja, podleganie coraz większej ilości zagrożeń zarówno osobistych, jak i globalnych²⁰. Tradycyjne wspólnoty ludzkie, w których ujawniły się różne współzależności, w tym więzi emocjonalne, są zastępowane wspólnotami interesów, w których chwilowo łączy ludzi wspólna sprawa, rzeczywistość, którą rozwiązują w przestrzeni doraźności. Życie kulturowe oraz społeczno-polityczne traci stabilność i przewidywalność. W tej sytuacji szerokie kręgi społeczeństwa opowiadają się za silną władzą, autorytaryzmem, przedkładają go ponad demokrację, która jest preferowana przez ludzi przeciętnych, nie sprzyja ujawnianiu się cech przywódczych, cech silnych osobowości.

W kontekście życia politycznego zauważa się, że demokratyczne procesy są długotrwałe i skomplikowane (debaty, dyskusje, negocjacje). Parlamente dysponują coraz mniejszą władzą. Uprawnienia, jakie posiadają, mogą obrócić się przeciwko nim. Mają one prawo obalenia rządów, ale też narażają się na niebezpieczeństwo rozwiązania. Nadto na stanowisko parlamentarzystów mogą mieć wpływ różne nieformalne grupy nacisku. W sytuacji podejmowania decyzji parlamentarzyści idą na kompromis w imię własnych interesów. Parlament w zbyt wąskim zakresie ma możliwość kontrolowania rządu, a w sytuacjach trudnych politycznie stara się usprawiedliwić decyzje rządu.

Rządy są z natury konserwatywne, rzadko inicjują zmiany, bo to wiąże się z ryzykiem niepowodzenia. Okoliczność tę wykorzystują politycy autorytarni, którzy starają się owe przestarzałe zasady lekceważyć, marginalizować i jednocześnie podejmować decyzje polityczne według swej strategii i taktyki. Decyzje te zwykle określa się działaniem „dla dobra ogółu”.

System autorytarny jest zwykle postrzegany jako tzw. mniejsze zło w systemie rządów politycznych, zwłaszcza w porównaniu z totalitaryzmem, który ujawnił się również w sytuacji demokracji parlamentarnej. W systemie autorytarnym ceni się porządek kulturowy, wymagane jest także posłuszeństwo i szacunek dla instytucji. Uznaje się istnienie niektórych instytucji politycznych, które mają kilkusetletnie doświadczenie, aczkolwiek muszą one realizować tradycyjne funkcje (np. parlamente). Wysokie stanowiska w ładzie autorytarnym zdobywają najbliżsi współpracownicy przywódcy, a silną pozycję zajmują tzw. grupy trzymające władzę. Wola przywódcy

¹⁹ J. RYFKIN: *Wiek dostępu. Nowa kultura hiperkapitalizmu, w której płaci się za każdą chwilę życia*. Wrocław 2003.

²⁰ U. BECK: *Spoleczeństwo ryzyka. W drodze do innej nowoczesności*. Przeł. S. CIEŚLA. Warszawa 2002.

i jego najbliższych współpracowników sytuuje się w procesie decyzyjnym przed partiami, a przy tym nie pozostawia w życiu politycznym miejsca dla rywalizacji partyjnej. Autorytaryzm w odróżnieniu od totalitaryzmu nie ma całościowej i jednolitej własnej ideologii. Autorytaryzm w sytuacji ujawniającego się kryzysu demokracji liberalnej jest postrzegany pozytywnie przez szerokie kręgi opinii publicznej²¹.

Rządy autorytarne stanowią się zwykle, jak wynika z doświadczenia historycznego, w efekcie wojen domowych, zamachu stanu, jak też odchodzenia od demokracji, która jest przedmiotem surowej krytyki szerokich kręgów społeczeństwa. W sytuacji niedrożności życia politycznego ujawniają się liderzy, zapowiadający rządy silnej ręki oraz zaprowadzenie ładu społeczno-politycznego, gdy państwo jest pogrążone w kryzysie, a jego organy cechuje dysfunkcyjność. Liderzy wskazują, że nie dążą do wypracowania ideologii politycznej, lecz generują postawy mentalne; od społeczeństwa oczekują pełnej akceptacji swego procesu decyzyjnego, a orientują się na bierne postawy społeczne. Posiadaną władzę traktują jako własność niezbywalną, a zadania instytucjonalne wykonują w sposób skoncentrowany, nie podlegając mechanizmom kontroli społecznej.

W procesie władczym często ujawnia się ukierunkowanie na radykalną przebudowę systemu społecznego, na ukształtowanie nowego typu człowieka. Władza autorytarne głosi konieczność zaprowadzenia porządku w polityce, obronę przed zagrożeniami wewnętrznymi i zewnętrznymi, propaguje wartość narodu jako wspólnoty oraz potrzebę jej umacniania w zmieniającej się rzeczywistości kulturowo-cywilizacyjnej. W systemie takim tworzy się mentalność ludzi uznających przestrzeń kultury typu poddańczego.

W refleksji uogólniającej można stwierdzić, że: 1. Autorytaryzm jest typem systemu społeczno-politycznego, w którym szczególną rolę odgrywa autorytarny lider, a społeczeństwo generowane jest w przestrzeń posłuszeństwa i bierności. 2. Przywódców autorytarnych cechują swoiste cechy osobowościowe; są apodyktyczni, represyjni, rządni posłuchu, uznania, szacunku w formach zinstytucjonalizowanych. 3. Autorytaryzm ujawnia się w okresie kryzysów politycznych państw, kiedy społeczeństwa oczekują silnej władzy, która wyprowadzi je z kryzysu. 4. Dążenie do autorytaryzmu — autorytaryzm nasila się w rzeczywistości procesów globalizacyjnych, w których szerokie kręgi społeczeństw nie są w stanie przystosować się do tempa przemian kulturowych. 5. Obecnie autorytaryzm zorientowany jest na krytykę demokratycznego modelu sprawowania władzy; demaskuje ogniwa jego słabości proceduralnej oraz uwidacznia możliwości zastępowania ich przez władze autorytarne.

²¹ A. ANTOSZEWSKI, R. HERBUT: *Systemy polityczne współczesnego świata*. Gdańsk 2001, s. 39.

Bibliografia

- ANIOL W.: *Paradoksy globalizacji*. Warszawa 2002.
- ANTOSZEWSKI A., R. HERBUT R.: *Systemy polityczne współczesnego świata*. Gdańsk 2001.
- BECK U.: *Spółczesna ryzyka. W drodze do innej rzeczywistości*. Warszawa 2002.
- CHODUBSKI A.: *Globalization — Politics — Education*. „Polish Political Science Yearbook” 2013, Vol. 42.
- CHODUBSKI A.: *Granice demokracji: przeszłość i teraźniejszość*. W: *Demokracja bezpośrednia w samorządzie terytorialnym*. Red. M. MARCZEWSKA-RYTKO, S. MICHAŁOWSKI. Lublin 2012.
- CHODUBSKI A.: *Jednostka, naród, państwo*. W: *Wprowadzenie do nauki o państwie i polityce*. Red. B. SZMULIK, M. ŻMIGRODZKI. Lublin 2002.
- CHODUBSKI A.: *Lokalizm pod ciśnieniem unifikacji świata*. „Pieniądze i Więź. Kwartalnik Naukowy” 2002, nr 1.
- KING B., B. SCHNEIDER B.: *Pierwsza rewolucja globalna*. Warszawa 1992.
- Leksykon politologii*. Red. A. ANTOSZEWSKI, R. HERBUT. Wrocław 1997.
- MOJSIEWICZ C.: *Świat, w którym żyjemy*. Poznań 2003.
- NAISBITT J.: *Megatrendy*. Przeł. P. KWIATKOWSKI. Warszawa 1997.
- NOWAK W.: *Politologie struktur edukacyjnych. Wprowadzenie*. Bydgoszcz 2000.
- OLSZEWSKI H.: *Historia doktryn politycznych i prawnych*. Poznań 1986.
- PODOLAK M., ŻMIGRODZKI M.: *System polityczny i jego klasyfikacje*. W: *Współczesne systemy polityczne*. Red. M. ŻMIGRODZKI, B. DZIEMIDOK-OLSZEWSKA. Warszawa 2007.
- POLAK E.: *Globalizacja a zróżnicowanie społeczno-ekonomiczne*. Warszawa 2009.
- POLAK E.: *Przemiany cywilizacji współczesnej w sferze kultury materialnej*. Gdańsk 1996.
- RYFKIN J.: *Wiek dostępu. Nowa kultura hiperkapitalizmu, w której płaci się za każdą chwilę życia*. Wrocław 2003.
- RYSZKA F.: *Państwo stanu wyjątkowego*. Wrocław 1974.
- SZMULIK B., M. ŻMIGRODZKI M.: *Autorytaryzm i totalitaryzm*. W: *Wprowadzenie do nauki o państwie i polityce*. Red. B. SZMULIK, M. ŻMIGRODZKI. Lublin 2007.
- ŚPIEWAK P.: *Obietnice demokracji*. Warszawa 2004.
- TOFFLER A.: *Trzecia fala*. Przeł. E. WOYDYŁŁO. Warszawa 1986.
- TUROWSKI J.: *Wielkie struktury społeczne*. Lublin 1994.
- WALEWANDER E.: *Postmodernizm a pedagogika katolicka*. Toruń 2015.
- WIATR J.J.: *Socjologia polityki*. Warszawa 1999.
- Współczesne oblicza mediów*. Red. J. MARSZAŁEK-KAWA. Toruń 2011.
- ŻEBROWSKI W.: *Współczesne systemy polityczne. Zarys teorii i praktyka w wybranych państwach świata*. Olsztyn 2007.
- ŻUKOWSKI A.: *Systemy wyborcze. Wprowadzenie*. Olsztyn 1997.